

Heulestein*

door mr. C.G.M. Noordam

Het kasteel Heule(n)stein stond vrijwel halverwege tussen Montfoort en Linschoten, ongeveer tachtig meter ten oosten van de weg. Het was gelegen op de hoge stroomrug tussen Montfoort en Linschoten. De grachten van het kasteel zijn nog aan drie zijden zichtbaar.

Geschiedenis

Het latere kasteelterrein was een stuk grond van drie morgen, dat aan het begin van de veertiende eeuw een leen was van de graaf van Holland. Zijn leenman ter plekke, Jan van der Heulen, ontleende zijn naam aan een stuk grond, dat Heulland werd genoemd. Na zijn dood viel het stuk grond terug aan de leenheer. Graaf Willem III gaf deze grond in 1320 aan Roelof de Rover, op voorwaarde dat deze er nog drie morgen bij zou kopen en daarop een "steenhuus" zou bouwen. Het huis en de zes morgen zou hij dan voortaan in leen houden, waarbij het huis altijd aan de graaf ter beschikking zou moeten staan.¹ In 1326 werd aan de drie morgen inderdaad een stuk grond toegevoegd, maar dat was slechts twee morgen groot, zodat voortaan sprake was van een huis en vijf morgen.²

Het kasteel ontleende zijn naam aan het stuk grond en het zou voortaan bekend staan als Heulestein.³ Het recht, waarin het kasteel stond - Linschoten - was bezit van het kapittel van Oudmunster. Vanaf 1319 pachtte Roelof de Rover de jurisdictie en de tienden van dit kapittel, zodat hij niet alleen een kasteel bezat maar ook een machtsgebied.⁴ De stichter Roelof de Rover - aangeduid als knaap - was een broer van burggraaf Zweder I van Montfoort. Terwijl Zweder zich in de jaren rond 1320 verzette tegen de machtsuitbreiding van Holland in het Sticht en de kant van zijn leenheer, de bisschop van Utrecht, koos, keerde zijn broer Roelof zich tegen hem. De graaf verklaarde Zweder de oorlog en legerde enige tijd een Hollandse bezetting onder leiding van Roelof de Rover op Montfoort. Hij verbood in 1321 Zweder om daarvoor wraak te nemen op zijn broer.⁵ De keuze van Roelof de Rover voor het Hollandse kamp kreeg ook gestalte in zijn eerste huwelijk met Ada van Benthem, dochter van Simon van Benthem, baljuw van Amstel en Woerden en lid van de grafelijke raad. Hendrik II, de zoon van Zweder, die Hollands gezind was, oefende vanaf 1323 defacto het burggraafschap uit. De verhouding tussen Heulestein en Montfoort normaliseerde daarmee. In 1342 stelde Roelof de Rover zijn testament op.⁶ In dit testament, waarin hij als ridder wordt aangeduid komt de bepaling voor, dat hij bij de kerk van Linschoten begraven wil worden. Het is niet aannemelijk dat dit ooit heeft plaatsgehad. Amper drie jaar later, in 1345, sneuvelde hij in het Friese Warns, in het leger van graaf Willem IV. Met het lijk van de graaf zal ook het zijne op het slagveld zijn achtergebleven. Nog twee andere leden van het geslacht Montfoort sneuvelen daar: burggraaf Jan I van Montfoort en Willem de stichter van kasteel De Nes.

Roelofs zoon, Hendrik de Rover van Heulestein, raakte in de veldslag zwaar gewond. Beiden staan afgebeeld op de veertiende-eeuwse memorietafel van de heren van Montfoort. Op Hendriks schouder rust op deze afbeelding de hand van Sint Joris. Deze beschermheilige van de ridders heeft hem bewaard voor de dood.⁷ Wellicht is Hendrik ook de opdrachtgever voor deze memorietafel geweest. In 1350 wordt hij als ridder aangeduid, een kwaliteit, die hij wellicht op grond van zijn optreden in de slag bij Warns heeft verkregen. Net als zijn vader had hij de jurisdictie en de tienden van Linschoten in pacht van het kapittel van Oudmunster.⁸ Hij conformeerde zich, zoals ook zijn vader sinds 1323 had gedaan, aan de politieke lijn van de hoofdtak van het Montfoortse geslacht. Deze lijn had als voornaamste kenmerk het streven naar een onafhankelijke positie op

*Dit artikel is een bewerking van een artikel, dat zal verschijnen in het Kastelenboek van de provincie Utrecht.

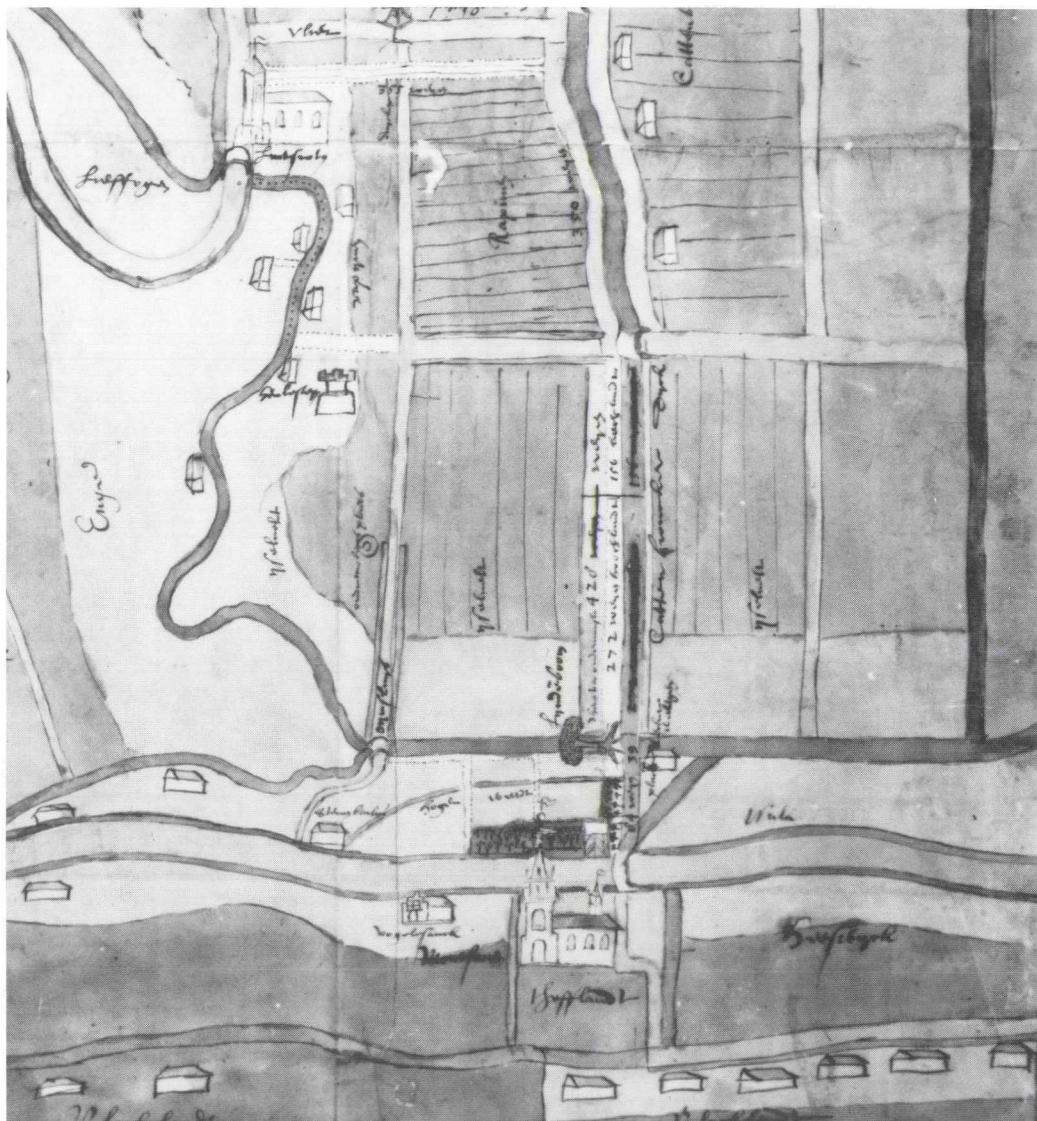
de grens van Holland en het Sticht, hetgeen tot grote conflicten leidde met de bisschop van Utrecht. Toen de bisschop in 1353 tegen Montfoort optrok, omdat de burggraaf Zweder II van Montfoort met de heren van Culemborg en van Vianen het gebied van de bisschop had gebrandschat, was ook Heulestein doelwit van het bisschoppelijk leger. De bezetting van het kasteel gaf zich over en de bisschop liet het kasteel afbreken.⁹ Herbouw heeft waarschijnlijk niet lang op zich laten wachten. Na de dood van Hendrik de Rover van Heulestein werd zijn zuster Hadewich - ook Haze genoemd - in 1361 met het huis beleend.¹⁰ De jurisdictie over Linschoten ging echter over op Gerrit van Polanen, die op Wulverhorst zetelde en vanaf 1371 op de burggraven van Montfoort.¹¹ In de oorlog van 1373-1375 tussen het Sticht en Holland voldeed Hadewich aan de verplichting, dat Heulestein een "open huis" diende te zijn voor de graaf. Er lag van september 1374 tot en met maart 1375 een Hollandse bezetting op Heulestein. Graaf Albrecht was op 12 september 1374 zelf op Heulestein.¹² Burggraaf Zweder II van Montfoort, die in deze oorlog neutraal was, begon in deze periode belangstelling voor een verwerving van Heulestein aan de dag te leggen. Hadewich en haar tweede man Wouter van IJsendoren beloofden hem het kasteel eerst aan te bieden indien ze het zouden verkopen. In 1376 verkochten ze het aanpalende gerecht Kattenbroek aan de burggraaf. Zij bewoonden Heulestein blijkbaar niet, in ieder geval niet in deze periode, want in april 1376 werd het betrokken door Jan van Zuilen, zoon van Hadewich uit haar eerste huwelijk. Hadewich en Wouter van IJsendoren betichtten de burggraaf ervan Jan van Zuilen daartoe te hebben aangezet, maar de laatste bestreed dit.¹³ Na bijlegging van het conflict beloofde Jan van Zuilen het leen over te dragen aan Hubrecht van Montfoort, broer van de burggraaf. Deze werd inderdaad in 1381 door hertog Albrecht met Heulestein beleend.¹⁴ In 1384 deed Hubrecht Heulestein over aan zijn broer burggraaf Hendrik III van Montfoort, die er in datzelfde jaar mee werd beleend.¹⁵ Vanaf dat moment bleef het in de hoofdtak van het Montfoortse burggravengeslacht.

De zoon van burggraaf Hendrik III, Jan II van Montfoort, bekleedde onder gravin Jacoba van Beieren belangrijke functies als thesaurier en stadhouder van Holland. Hij steunde Jacoba in haar strijd om het behoud van haar graafschappen tegen haar oom Jan van Beieren. Eind oktober 1418 had zij een belangrijke fase in deze oorlog verloren en werd er een bestand gesloten. Tijdens dit bestand vroeg burggraaf Jan van Montfoort haar toestemming om Heulestein af te breken. Die toestemming werd op 26 november 1418 verleend.¹⁶ Militaire motieven hebben waarschijnlijk ten grondslag gelegen aan dit verzoek. De burggraaf zal als lid van een partij die aan de verliezende hand was geen behoefte hebben gehad aan het kasteel, dat een Hollands leen was en een "open huis" voor de Hollandse graaf, op een steenworp afstand van de burcht Montfoort. Latere beleningen bleven overigens spreken van huis en hofstede van Heulestein en vijf morgen land. In 1649 verwierf jonkheer Godschalck van Halmale, maarschalk van het Kwartier van Montfoort, het leen. Hij heeft een vergeefse poging gedaan om Heulestein - waarvan dus nog slechts het fundament aanwezig was - geplaatst te krijgen op de exclusieve lijst van riddersmatige hofsteden in Utrecht.¹⁷

Waarschijnlijk heeft hij ook in 1659 naast het kasteelterrein de thans nog aanwezige boerderij Heulestein laten bouwen.

Het kasteel

Het kasteel werd in 1320 gebouwd op de stroomrug tussen Montfoort en Woerden, waarover ook de verbindingsweg tussen deze plaatsen liep. Deze grond lag enkele meters hoger dan het omringende land. De watervoorziening van de grachten was geheel afhankelijk van polderwater. Strategische betekenis had het kasteel vooral in het krachtenspel tussen Holland en het Sticht. Het kasteelterrein binnen de grachten, zoals dit afgebeeld staat op de kadastrale minuut van 1820, meet ongeveer 70 bij 35 meter. Een kaart uit 1651 toont ons, dat midden op dit terrein een grote vierkante toren heeft gestaan.[18] Als de schaalverhoudingen van de kadastrale minuut worden

Anonieme landkaart van het gebied tussen Montfoort en Linschoten, circa 1650. Heulestein is afgebeeld ten oosten van de Linschoten en ten westen van de weg.
 Collectie Rijksarchief in Utrecht, topografisch-historische atlas nr. 199.

toegepast op deze kaart, dan blijkt het grondplan van deze toren 19 bij 23 meter groot te zijn geweest. Helaas is de kaart van 1651 niet nauwkeurig op schaal getekend. Wat blijft is echter de weergave van een groot torenfundament. De westelijke gracht van het kasteel is geheel gedempt. Het schijnt dat na de tweede wereldoorlog resten van de fundamenten zijn opgegraven om als bouwpuin te worden verkocht. Een wetenschappelijk bodemonderzoek heeft tot nu toe niet plaatsgevonden.

Literatuur:

- Beke, Johannes de *Croniken van den Stichte van Utrecht ende van Holland*, uitgegeven door H. Bruch (Den Haag, 1982)
- Bruggeman, J., Inventaris van het archief der adellijke vrouwenabdij van Rijnsburg van de orde van St. Benedictus, 1133-1574, in: *Inventarissen van rijks en andere archieven, uitgegeven voorzover zij niet afzonderlijk zijn gedrukt*, dl. 4. (Den Haag, 1928-1933)
- Buiskool, K.M. *Inventaris van het archief van het huis Linschoten 1402-1891* (Utrecht, 1992)
- Centraal Bureau voor Genealogie, Collectie Wagner, *Manuscript-inventaris van het archief van de heren van Montfoort*
- Fruin Th.Az., R., en A. Le Cosquino de Bussy *Catalogus van het archief der heeren van Montfoort* (Utrecht, 1920)
- Hinsbergen, Ph. van *Heulestein*, manuscript (Utrecht, 1946)
- Jonge van Ellemeet, B.M. de *Manuscript-inventaris van het archief van het kapittel van Oudmunster* (Utrecht, 1935)
- Kort, J.C. *Het archief van de graven van Holland*, deel II (inventaris), (Den Haag, 1981)
- Kort, J.C. Repertorium op de grafelijke lenen in het land van Woerden en van de hofstede Woerden, 1281-1650, in *Ons Voorgeslacht*, jg. 1991
- Linden, M.P. van der *De burggraven van Montfoort in de geschiedenis van het Sticht Utrecht en het graafschap Holland, 1260-1490* (Assen, 1957)
- Muller, P.L. *Regesta Hannonensia* (Den Haag, 1881)
- Rijksarchief in Utrecht, Collectie Buchel-Booth
- Verdam, J. *Middelnederlandsch Handwoordenboek* (Den Haag, 1981)

Noten:

1. Fruin en Cosquino de Bussy, regest nr. 22. In P.L. Muller komt dezelfde belening voor in een oorkonde van 15 mei 1319.
2. Kort, 1991, p. 352; Muller, p. 80.
3. Heul betekent open riool, duiker of hoogbroog over een sloot (Verdam, p. 254).
4. De Jonge van Ellemeet, inv.nr. 671.
5. Van der Linden, p. 17.
6. Bruggeman, inv.nr. 522.
7. Collectie Buchel-Booth, deel inv.nr. 164-183, folio 913, meldt dat Hendrik van Heulestein zeer gewond thuis kwam.
8. De Jonge van Ellemeet, inv.nr. 671-5.
9. Johannes de Beke, p. 202.
10. Kort, 1991, p. 352.
11. De Jonge van Ellemeet, inv.nr. 671.
12. Kort, 1981, inv.nr. 1865; Johannes de Beke, p. 226.
13. Fruin en Le Cosquino de Bussy, regest nr. 109.
14. Collectie Wagner, p. 43, 49 en 66; Collectie Buchel-Booth, p. 818; Fruin en Le Cosquino de Bussy, regest nr. 124.
15. Het perceel waar Heulestein op stond, en daarmee de leenmannen van Heulestein, bleef echter nog tot 1518 aan de Van Zuilens: Fruin en Le Cosquino de Bussy, regest nr. 751.
16. Collectie Wagner, p. 52; Kort, 1981, inv.nr. 1271, folio 122v; Kort, 1991, p. 352.
17. Van Hinsbergen, p. 8.
18. Buiskool, inv.nr. 471.